

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
За загальною редакцією В.М. Запорожана

ПРОФЕСОРИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ МЕДИЦИНИ (1900–2025)

Автори:

**В. Г. Марічереда, В. І. Борщ, О. О. Уварова,
І. С. Дружкова, Н. В. Гаріна**

Рецензенти:

О. Г. Резніков — доктор медичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАМН України, заслужений діяч науки і техніки України;

П. М. Котляров — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії мистецтв історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

О. В. Сминтина — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри археології, етнології та всесвітньої історії факультету історії та філософії, керівник Центру забезпечення якості освіти Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного медичного університету МОЗ України
(протокол № 10 від 26.06.2025 р.)*

Професори Одеського національного медичного університету в історії вітчизняної медицини (1900–2025) : навч. посіб. / В. Г. Марічереда, В. І. Борщ, О. О. Уварова [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Запорожана. — Одеса : Олді+, 2025. — 586 с.

ISBN 978-617-8559-39-7

Навчальний посібник покликаний системно висвітлити внесок професорів Одеського національного медичного університету у розвиток медичної науки, освіти та клінічної практики. Він поєднує аналіз індивідуальних досягнень окремих учених із дослідженням колективних здобутків наукових шкіл, організаційних практик кафедр і лабораторій, а також участі професорів у міжнародних наукових форумах і конгресах.

Для здобувачів вищих медичних закладів освіти та широкого кола читачів, які цікавляться історією вітчизняної медицини.

УДК 61(477.74-25)(09)

© В. Г. Марічереда, В. І. Борщ, О. О. Уварова,
І. С. Дружкова, Н. В. Гаріна, 2025

© Одеський національний медичний університет
МОЗ України, 2025

ПЕРЕДМОВА

Історія медицини є важливою складовою частиною загальної історії науки, що об'єднує наукові відкриття, клінічну практику, освітні традиції та культурно-соціальні чинники. Особливу роль у цьому процесі відіграють професори — наукові та педагогічні діячі, які формують наукові школи, визначають методологічні підходи, впроваджують інноваційні практики та забезпечують міжпоколінну передачу знань. Вони є носіями інтелектуальної традиції, активними агентами науково-освітніх трансформацій, впливаючи як на розвиток окремих медичних дисциплін, так і на формування системи медичної освіти в цілому.

Формування медичної школи в Одесі — один із ключових етапів становлення вітчизняної медичної науки та освіти, що відбувалося на перетині інтелектуальних, соціально-економічних і політичних трансформацій Південної України.

Одеський національний медичний університет (ОНМедУ), який веде свою історію з початку ХХ ст., посів провідне місце серед науково-освітніх центрів регіону. Його професорський корпус протягом 125 років відіграв ключову роль у формуванні медичної інтелігенції, інтеграції університету в європейський та світовий науковий простір, розвитку медичних дисциплін, організації наукових шкіл та підготовці висококваліфікованих лікарів. Професори здійснювали систематичну роботу з удосконалення навчальних програм, створення лабораторій та клінічних кафедр, організації міжнародних наукових обмінів і участі в наукових проектах.

На особливу увагу заслуговує періодизація наукового розвитку Одеського медуніверситету та професорського корпусу. Медичний факультет, відкритий

в Одесі у 1900 р. на базі наукового і педагогічного потенціалу університету, став втіленням ідей видатних, всесвітньо відомих учених. У його стінах плідно працювали професори В. В. Підвисоцький, Л. В. Громашевський, Б. Ф. Веріго, В. П. Філатов, М. Д. Стражеско, Г. І. Маркелов і багато інших, які принесли навчальному закладу всесвітню славу.

Історичний шлях, який університет подолав за 125 років існування, був тернистим і складним, неодноразово переривався війнами та революціями: у 1904–1905 — російсько-японською війною, у 1905–1907 — першою хвилею революції в Російській імперії, у 1914–1918 — Першою світовою війною, у 1917 — жовтневим переворотом і громадянською війною, у 1941–1945 — Другою світовою війною.

Однак те позитивне, що було закладено професорсько-викладацьким колективом з перших років існування, сформовані традиції, авторитетні наукові школи допомагали долати труднощі, відновлюватися і знову ставати провідним вищим закладом освіти Півдня України.

Великий внесок у становлення і розвиток медуніверситету зробили наукові школи, засновані відомими всьому світу професорами. Це одеська терапевтична школа С. В. Левашова і П. А. Вальтера та їхніх послідовників професорів Л. П. Дмитренка, М. Д. Стражеска, Ф. Г. Яновського, М. О. Ясиновського; одеська офтальмологічна школа, одним із засновників якої був професор С. С. Головін, всесвітню популярність цій школі приніс професор В. П. Філатов. Біля витоків наукової школи патологів стояв перший декан медичного факультету В. В. Підвисоцький, його учні О. О. Богомолець і Д. К. Заболотний згодом очолили Академію наук України.

Одночасно сформувалася школа вченого-патолога В. В. Вороніна. Помітний слід в історії медицини залишила когорта відомих морфологів — це професори М. К. Лисьонков, М. С. Кондратьєв, Ф. А. Волинський, В. І. Бушкевич і багато інших.

За роки існування незалежної України наш заклад вищої освіти став одним із провідних медичних навчальних осередків країни. У 1994 р. Одеський медичний інститут ім. М. І. Пирогова отримав статус державного медичного університету IV рівня акредитації, у 2010 р. він став Одеським національним медичним університетом, є членом Міжнародної та Європейської асоціацій університетів, що наблизило рівень підготовки фахівців-медиків до світових вимог.

Сьогодні на факультетах і кафедрах університету навчаються сотні здобувачів вищої освіти. За останні роки університет створив сучасну навчально-матеріальну базу для навчальної, наукової та лікувально-діагностичної роботи, що дало змогу імплементувати найновітніші досягнення медичної

науки і практики, зокрема ендоскопічні, лапароскопічні, трансплантологічні, тканинної та генетичної медицини, симуляційні технології.

Успішно працюють унікальні навчально-науково-лікувальні підрозділи університету: Центр реконструктивної та відновної медицини (Університетська клініка), Багатопрофільний медичний центр, Центр мікрохірургії ока.

Видавничо-поліграфічний комплекс університету забезпечує освітній процес навчальною, довідковою, науковою, методичною літературою та іншою поліграфічною продукцією.

Загальна кількість друкованих примірників у фондах Наукової бібліотеки — понад 844 тисячі. У 2008 р. запрацювала електронна бібліотека, що має сьогодні понад 5000 тисяч найменувань електронної навчальної та наукової літератури і 38 кафедральних баз даних для здобувачів. Співробітники та здобувачі університету можуть користуватися ресурсами бібліотеки у віддаленому режимі.

Навчальна робота забезпечує збалансовану фундаментальну, спеціальну та гуманітарну підготовку фахівців-медиків на стику різних галузей знань.

Протягом ХХ ст., яке було часом значних трансформацій у медицині: від становлення класичних дисциплін і впровадження лабораторних методів дослідження до використання новітніх технологій та інтеграції української медичної науки у світові наукові мережі — професори ОНМедУ виступали активними учасниками цих процесів, створюючи наукові школи, які поєднували фундаментальні дослідження та практичне застосування знань у клініці. Сьогодні їхній внесок продовжує залишатися важливим для модернізації медичної освіти, розвитку міждисциплінарних досліджень та інтеграції у глобальні освітні та наукові ініціативи.

При роботі над посібником автори намагалися відтворити комплексний портрет професорського корпусу, визначити його роль у розвитку медичної науки та освіти, а також простежити еволюцію наукових інтересів і освітніх підходів.

Видання має на меті не лише зберегти пам'ять про видатних професорів ОНМедУ, а й створити наукову основу для подальших досліджень у сфері історії медицини, медичної освіти та професорської діяльності. Результати дослідження демонструють спадкоємність наукових традицій, вплив конкретних науковців на формування української медичної науки та інтеграцію її до світового наукового простору, а також надають можливість визначити закономірності розвитку наукових шкіл протягом понад столітню історію університету.

Автори намагалися окреслити феномен професорського корпусу ОНМедУ як особливого наукового явища крізь призму їхніх винаходів, патентів,

відкриттів та наукової спадщини, яка стала основою для формування наступних поколінь дослідників і медичних фахівців.

Опис патентної активності професорсько-викладацького складу ОНМедУ відображає не лише академічну результативність, а й стратегічну інноваційну орієнтацію закладу, слугуючи надійним показником його спроможності та готовності до участі в сучасних глобальних наукових і технологічних процесах.

Таким чином, навчальний посібник репрезентує інтелектуальну історію ОНМедУ через призму діяльності його професорів, демонструє взаємозв'язок наукових, освітніх і соціальних процесів, а також підтверджує, що розвиток медичної науки неможливий без активної участі професорського корпусу як ключового носія знань, традицій і наукових ідей.

Розвиток культури інтелектуальної власності в університетському середовищі є ключовою умовою забезпечення стійкої інноваційної спроможності закладу вищої освіти. Досвід ОНМедУ свідчить, що навіть за умов стабільної патентної активності, формування культури інтелектуальної власності не може бути обмежене лише індивідуальними ініціативами окремих науковців або наукових шкіл. Це має стати інтегрованою частиною освітнього процесу, дослідницької практики та корпоративної стратегії університету.

За роки свого існування ОНМедУ зазнав чимало реорганізацій та змінив кілька назв. Створений у 1900 р. як медичний факультет Новоросійського університету, він перетворився на провідний самостійний навчальний заклад міжнародного значення. Нижче наведено хронологію зміни його назв.

1900–1920 — медичний факультет Новоросійського університету

1920–1921 — Медична академія

1922–1950 — Одеський медичний інститут

1950–1993 — Одеський медичний інститут ім. М. І. Пирогова

1994–2010 — Одеський державний медичний університет

з 2010 р. — Одеський національний медичний університет

Усі ці роки і по теперішній час на славу університету творили і продовжують працювати невтомні дослідники – викладачі, які несуть заслужене звання Професорів.

Розділ 1

РОЗВИТОК ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В ОДЕСІ – ВІД МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

МЕДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ — ПОПЕРЕДНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У 2025 р. Одеський національний медичний університет відзначає 125-річчя з дня заснування. Відлік цього періоду починається з 1900 р., коли при Новоросійському (Одеському) університеті було відкрито медичний факультет. Значення цієї події важко недооцінювати — саме з неї бере початок становлення одеської медичної школи, яка згодом стала провідним осередком медичної освіти на півдні України. За століття з чвертю свого існування факультет подолав шлях від структурного підрозділу університету до самостійного навчального закладу, який у період української незалежності отримав статус національного університету.

У XIX ст. Одеса — велике портове місто, яке швидко розвивалося і потерпало від періодичних епідемій, — тривалий час залишалася без вищого медичного навчального закладу. Місцеві мешканці були змушені здобувати медичну освіту за кордоном, тимчасом як до міста приїздили лікарі з інших регіонів, щоб надати допомогу населенню.

Одеський університет, відкритий у 1865 р., спочатку не мав у своєму складі медичного факультету. Однак мало хто знає, що така можливість була реальною вже в перші роки його існування. Серед документів Державного архіву Одеської області зберігається справа з промовистою назвою — «Про відкриття медичного факультету». З неї дізнаємося, що в 1869 р. Рада університету одногосно підтримала ініціативу професора О. Богдановського щодо створення медичного факультету. Втім, цей задум так і не був реалізований.

У середині 1880-х і університетська, і міська влада активізували зусилля щодо відкриття факультету. Архітектор О. Й. Бернардацці був відряджений до інших міст для ознайомлення з організацією медичних клінік, а серед архівних документів тих років уперше з'являється згадка про Безіменну площу — саме на цій території згодом розгорнеться кампус майбутнього університету. Проте реалізація проекту неодноразово відкладалася, найімовірніше через фінансові труднощі: медична освіта потребувала значних інвестицій у будівництво, оснащення лабораторій, закупівлю спеціалізованого обладнання. Саме з цих причин ще під час реорганізації Рішельєвського ліцею в університет у 1865 р. від ідеї створення медичного факультету відмовилися.

Нарешті, наприкінці XIX ст. зусилля одеської громадськості та університетського керівництва дали результат. У 1896 р. була створена Будівельна комісія на чолі з ректором Ф. М. Шведовим, яка офіційно розпочала процес спорудження факультету, а 5 (17) вересня 1896 р. відбулося урочисте закладання першої цеглини. Для будівництва обрали Безіменну площу, поруч зі старою міською лікарнею, на місці зернових складів. Сьогодні ця територія повністю належить ОНМедУ, а вигнутий контур Валіховського провулка досі нагадує про межі старої площі.

Символічно, що як тоді, так і сьогодні, шлях студента-медика починається з вивчення анатомії. Тож перша будівля, яку зводили, була анатомічним корпусом. Рівно через чотири роки після закладання — у 1900 р. — професор М. О. Батуєв прочитав у великій аудиторії «анатомки» першу лекцію для студентів.

Архітектурний ансамбль новозбудованого факультету став визначною частиною міського простору. Найвідоміші з будівель — Анатомічний театр та корпус медичних лабораторій (нині Головний корпус) — були зведені за проектом відомого архітектора М. К. Толвінського. Інші навчальні корпуси спроектував О. Й. Бернардацці — не менш знакова постать в історії одеської архітектури.

Першого вересня (за старим стилем) 1900 р. лекцією ректора професора фізики Ф. М. Шведова офіційно було відкрито медичний факультет Одеського університету — подія, що започаткувала сучасну історію одного з найавторитетніших медичних закладів вищої освіти України.

АРХІТЕКТУРНИЙ АНСАМБЛЬ МЕДУНІВЕРСИТЕТУ: ІСТОРІЯ ПОЯВИ

«Безіменна площа з нагоди закладин майбутніх будівель для медичного факультету набула святкового і урочистого вигляду», — так описували події 5 вересня 1896 р. на шпальтах одеських газет. У пресі того часу можна було прочитати щирі слова захоплення, що цей день, «коли вже покладено першу цеглину, коли збувається одне з наших заповітних бажань — є день особливо радісний для Одеси».

Архітектурний комплекс медичного факультету формувався поступово протягом 1896–1905 рр. Його основу становили: Анатомічний театр, Медичні лабораторії, Центральна амбулаторія та чотири клінічні корпуси.

Будівництво розпочалося з Анатомічного театру. Двоповерхова споруда з напівпідвальним приміщенням включала дві секційні зали, дві великі лекційні аудиторії та кафедри анатомії, патологічної анатомії, топографічної анатомії й оперативної хірургії, а також судової медицини.

Другого вересня 1898 р. було закладено першу цеглину будівлі Медичних лабораторій — нині Головного корпусу університету. Вже з 1901 р. туди почали переміщати кафедри, а повністю споруду завершили у 1903-му. У корпусі розміщувалися три великі аудиторії амфітеатрального типу, що давали змогу навчати велику кількість студентів. У правому крилі розташувалися кафедри фармації з фармакогнозією, фармакології, загальної патології, гістології; у лівому — кафедри фізіології, медичної хімії, гігієни, а також ще одна кафедра фізіології, що належала фізико-математичному факультету і перебувала там тимчасово.

Центральну амбулаторію, розташовану за адресою провулок Валіховський, 5, відкрили 10 жовтня 1903 р. У ній вели прийом пацієнтів викладачі факультету, працювали операційні, лабораторії, а також велика лекційна аудиторія з амфітеатром. Через десять років було надбудовано третій поверх, що дало змогу розмістити пропедевтичну хірургічну клініку кафедри хірургічної патології та терапії.

Перший клінічний корпус, розташований на розі вулиць Пастера й Ольгівської (вул. Пастера, 9), було збудовано у 1901–1903 рр. У ньому розміщувалися квартири для ординаторів і службовців, пропедевтична (діагностична) клініка, терапевтична клініка та лекційна аудиторія з амфітеатром.

Другий клінічний корпус (вул. Пастера, 7), зведений у 1901–1903 рр., призначався для акушерсько-гінекологічної та факультетської хірургічної клінік. У корпусі також були облаштовані квартири для ординаторів і акушерок.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ 1	
РОЗВИТОК ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В ОДЕСІ — ВІД МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	7
Медичний факультет — попередник Одеського національного медичного університету.	7
Архітектурний ансамбль медуніверситету: історія появи.	9
Перший звіт.	10
Перший декан медичного факультету Володимир Підвисоцький.	12
Факультет набирає обертів.	14
У роки потрясінь.	15
Одеські вищі жіночі медичні курси — складова Одеського медичного інституту.	16
Становлення Одеського медичного інституту.	17
Часи випробувань, втрат і відновлення — інститут у роки Другої світової війни та післявоєнної відбудови.	18
Розвиток і трансформація Одеського медичного інституту ім. М. І. Пирогова в 1950–1980-х роках.	20
На шляху до національного університету.	21
Від студентської ініціативи до університетської книгозбірні.	22
Традиції та модернізація.	24
Питання для самопідготовки.	25
Тестові завдання.	26

РОЗДІЛ 2

ПРОФЕСОРИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО

МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ

ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ: ПАТЕНТИ, ВІДКРИТТЯ,

СПАДЩИНА 29

Методологія дослідження та джерельна база 30

Історичний контекст розвитку медичної науки в Одесі:
створення і еволюція медичної школи (XIX–XX ст.). 31

Внесок Одеського медичного інституту (університету)
у розвиток науки. 32

Інтелектуальна власність у радянській та пострадянській
системі охорони здоров'я на прикладі Одеського медичного
інституту (університету). 33

Пострадянський період, трансформація системи
інтелектуальної власності (1990-ті — початок 2000-х). 35

Патентна активність учених Одеського національного
медичного університету: ретроспектива та динаміка 37

Патент US4908374A як міжнародне досягнення одеської
школи медицини на зламі епох. 40

Географія патентування: Україна та міжнародна активність. 43

Академічна спадщина та формування культури інтелектуальної
власності, просвітницька й методична діяльність. 48

Формування нової генерації дослідників і роль професорського
корпусу в нормативному забезпеченні інтелектуальної власності. 50

Кількісний аналіз об'єктів інтелектуальної власності
(1991–2025). 52

Якісний аналіз об'єктів інтелектуальної власності (1991–2025). 53

Етичні та правові дилеми у сфері інтелектуальної власності
в медичній науці: виклики для Одеського медуніверситету. 60

Перспективи трансферу технологій і відкритої науки
(Open Science). 62

Міжнародна співпраця та включення Одеського
національного медичного університету в глобальні мережі
інтелектуальної власності. 63

Внесок професорів у формування інтелектуального медичного простору.	64
Питання для самопідготовки.	66
Тестові завдання.	67
РОЗДІЛ 3	
ЗАВІДУВАЧІ КАФЕДР І ПРОФЕСОРИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ.	72
Питання для самопідготовки.	563
Тестові завдання.	564
Відповіді на тестові завдання.	567
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.	568
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.	576